

ค้นหาความหมายในเรื่องปรัมปรา (16)

โดย ศ.กิริติ บุญเจือ
มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น
ราชบัณฑิตยสถานปรัชญา

เทวีอธีนิ

ชาวพื้นเมืองเดิมเล่าเรื่องเทวีอธีนิไว้ว่าเธอเกิดริมทะเลสาบทรายทัน(Tritoni) ในลิเบีย นางนำ 3 คนแห่งลิเบียพบเข้าจึงเลี้ยงดู ตอนเป็นเด็กมีเพื่อนเล่นเป็นชายชื่อพัลลัส(Pallas) วันหนึ่งเล่นควอลอวูธกัน เธอใช้หอกแทงเพื่อนชายถึงแก่ความตาย เธอเสียใจมาก และเพื่อเป็นการตอบแทนเธอก็เลยเอาชื่อของเพื่อนชายใส่ไว้ข้างหน้าชื่อของเธอ เป็น Pallas Athene เรื่องนี้ต้องมีที่มาที่ไป

เธอย้ายไปอยู่ที่เกาะครีทอันเป็นแหล่งชุมนุมเทพเทวี ต่อจากนั้นก็เดินทางไปกรุงเอเธนส์ ชาวเอเธนส์นับถือเธอมากและขอให้เธออยู่กับพวกเขาและคุ้มครองบ้านเมืองของพวกเขา บ้านเมืองของพวกเขาจึงได้ชื่อตามเธอแต่ใส่ในรูปพหูพจน์ คือ ภาษากรีก Athenai แปลงเป็นรูปละติน Athenae จากชื่อของเธอภาษากรีกว่า Athene (เอกพจน์ของ Athenai) แปลงเป็นละตินว่า Athena (เอกพจน์ของ Athenae) นามนี้นักกรีกศึกษาระบุว่าไม่น่าจะเป็นภาษากรีก แม้จะพยายามลากเข้าวัดเป็น Athanatos แปลว่าผู้ไม่ตายแล้ว(ไม่ใช่ผู้ไม่รู้ตาย) ก็รู้สึกไม่เข้าท่า แต่ที่ว่าพบชื่อของเธอในเมืองนัสส์ส(Knossos) นครหลวงของอาณาจักรครีท โบราณว่า “แต่เทวีอธานี”(To Athana) ภาษาของชาวพื้นเมืองเดิมแปลว่า “เทวีผู้พิทักษ์” (the Protectress) จึงจะเข้าเค้ากว่า ที่มีเรื่องปรัมปราว่าเธอย้ายนิवासถานไปอยู่กรุงเอเธนส์ ก็คงจะเป็นความทรงจำว่าเคยมีการปล้นเกาะครีทแล้วก็รีบเอารูปประติมากรรมของเธอเร่ร่อนไปจนถึงเอเธนส์ และชาวเอเธนส์คงนับถือมากพอที่จะสร้างวิหารให้ และที่สุดก็ขอยกนครรัฐเอเธนส์ให้คอยดูแล

เพลโทว์เล่าว่าที่ลิเบียมีวิหารของเทวีเนอิธ(Neith) ที่เมืองซาอิส(Sais)ซึ่งมีลักษณะและบทบาทคล้ายเทวีอธีนิมากๆ จึงเชื่อว่าจะเป็นเทวีองค์เดียวกัน เพียงแต่ชาวครีทเปลี่ยนนามเป็นภาษาของตนเท่านั้น มีบันทึกไว้ว่าเมื่อโซลัน(Solon ก.ค.ศ.630-560) รัฐบุรุษของเอเธนส์ไปเยี่ยมเมืองซาอิส เพียงแต่ชาวเมืองซาอิสรู้ว่ามาจากนครรัฐเอเธนส์ของเจ้าแม่เนอิธเท่านั้น ก็พากันมาต้อนรับอย่างอุ่นหนาฝาคั่ง หิราเดอเทิสนักประวัติศาสตร์กรีกได้บันทึกไว้ว่าทุกๆ ปีนักพรตหญิงพรหมจารีแห่งวิหารเนอิธจะต้องประลองยุทธ์กันด้วยอาวุธนานาชนิด เพื่อหาผู้ชนะเลิศเป็นมหาปุโรหิตประจำวิหารในแต่ละปี หิราเดอเทิสยังบอกไว้ด้วยว่าชุดแต่งกายของรูปปฏิมาเทวีอธีนิ เป็นชุดแต่งกายปกติของหญิงสาวชาวลิเบีย เพียงแต่ไม่มีงูประดับ แต่เป็นหอยแทน โล่ห์หนังแพะที่เทวีอธีนิถือก็เป็นเครื่องรบของชาวลิเบียมาก่อน ตลอดจนเสียงร้องไซโยๆที่ไฮเมอร์เก็บเอาไว้ว่า โอโโลลูๆ(Ololu...) ก็เป็นภาษาลิเบียโบราณ

มีหลักฐานว่าชาวลิเบียอพยพไปอยู่บนเกาะครีทระหว่างปี ก.ค.ศ.4000-3000 จึงเป็นไปได้ว่าพวกนี้นำเอาการนับถือเจ้าแม่แห่งการรบป้องกันชาติของพวกเขามาเผยแพร่ให้กับชาวครีท และชาวครีทก็รับเป็นเจ้าแม่เทวีผู้อุปถัมภ์การป้องกันรัฐของตนด้วย จากเกาะครีทจึงเผยแผ่ไปยังกรุงเอเธนส์และถิ่นฐานอื่นของชาวกรีกเผ่าอารยัน แต่ทว่าบทบาทของเธอที่เอเธนส์จะเข้มข้นกว่าที่อื่นๆทั้งหมด

ชาวกรีกส่วนมากไม่เชื่อเรื่องปรัมปราว่าอธีนิมาเพื่อนชื่อพัลลัสโดยมิได้ตั้งใจ จึงเอาชื่อมาไว้ข้างหน้านามของตน จึงสร้างเรื่องขึ้นมาใหม่ให้เข้าระบบความเชื่อของตนว่า พัลลัสเป็นนามของบิดาของเธอซึ่งเป็นแพะยักษ์มี

ปีก มีอารมณ์ร้อนและโมโหร้าย ชอบระบายอารมณ์โดยทำร้ายเธอ บ่อยๆเข้าจนเธอทนไม่ไหวจึงฆ่าและถลกหนังเอามาทำโล่ห้ป้องกันตัว โล่ห้ของเธอจึงทำด้วยหนังแพะอย่างหนา ส่วนปีกเอามาทำเป็นเกราะป้องกันบ่า แต่ยูริเพอติส(Euripides ก.ค.ศ.454-406) พบอีกสำนวนหนึ่งที่เล่าว่า โล่ห้ของเธอทำจากหนังสัตว์ทะเลร้ายชื่อ กอร์กัน เมดูเสอ(Gorgon Medusa) ที่เพอร์เซียส(Perseus)สามารถพิชิตได้และตัดศีรษะ อธินิจึงขอถลกหนังมาทำโล่ห้ประจำตัว

พอเซเนียส(Pausanias ก.ค.ศ.?-465) เล่าอีกกระแสหนึ่งว่าบิดาของเธอชื่อว่า ไอทานิส(Itonus) กษัตริย์แห่งอายตัน(Iton)

หิราเคอเทิสเล่าความเชื่อของชาวกรีกอีกสำนวนหนึ่งว่า เธอเป็นธิดาของเทพสมุทร โพซายดัน แต่เธอไม่ชอบ จึงขอเป็นธิดาบุญธรรมของซุสซึ่งก็ยินดียรับ

แต่ชาวกรีกส่วนมากเชื่อตามฮีเลียดว่า เธอเป็นธิดาจริงองค์แรกของซุสที่เกิดจากอสูรทรงปรีชาญาณเมเทิส(Metis)ที่ช่วยวางแผนให้พิชิตบัลลังก์โอลิมพิสจากการครอบครองของอสูร เมเทิสเป็นธิดาของอสูร โอเชียนิส(Okeanos)และอสูรทีธิส(Tethys) เจ้าแม่ปลูวิออรัสเมเทิสให้ช่วยซุส เธอก็คิดจะช่วยไปตามหน้าที่และพยายามหลบหลีกอยู่ตลอดเวลาที่จะตกเป็นของซุส เพราะมีลางสังหรณ์ว่าจะเป็นภัยแก่ตัวเอง แต่ซุสก็ทะล่อมจนสำเร็จและเธอก็ตั้งครรภ์ เจ้าแม่ปลูวิพยากรณ์ว่าบุตรในครรภ์จะเป็นธิดา และต่อไปจะเป็นโอรส และโอรสผู้นี้จะล้มบัลลังก์ของซุสบิดาตนเช่นเดียวกับที่ซุสล้มบัลลังก์ของพระเสาร์บิดาตน ซึ่งล้มบัลลังก์ของเจ้าพ่อฟายูเรนิสบิดาตน เธอเศร้าพระทัยมากแต่ก็ไม่รู้จะแก้ไขอย่างไร ซุสก็รู้คำพยากรณ์ด้วย ดังนั้นซุสมีโอกาสปะชิดตัวเมเทิสอีก เมเทิสแปลงตัวเป็นแมลงวัน ซุสก็อ้าพระโอษฐ์กลืนเมเทิสที่ทรงครรภ์เข้าไปในตน เพื่อสำปทานปรีชาญาณไว้แต่ผู้เดียวประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งก็เพื่อตัดโอกาสที่จะมีโอรสกับเมเทิสอย่างเด็ดขาด วันหนึ่งขณะที่ซุสเสด็จดำเนินริมทะเลสาปทรายตัน(Triton) ทรงรู้สึกปวดในพระเศียรอย่างหนัก พระองค์ทรงโอดครวญพระสุรเสียงสั่งสะท้านทั้งไตรภพ เซอร์มิสรีบรุดมาดูอาการแล้วก็รีบรุดไปบอกเทพช่างตีเหล็กเฮเฟสเทิส ให้เอาลิ่มและฆ้อนมาเจาะกะโหลกของซุส ให้สาเหตุที่อยู่ข้างในออกมา ปรากฏเป็นองค์เทวีธินิสวมชุดพร้อมรบออกมาจากเศียร ประกอบด้วยปรีชาญาณ ซึ่งก็คือทั้งมารดาเมเทิสและธิดาออกมาพร้อมกันกลายเป็นธิดาองค์โปรดของซุสมีนามว่าธินิ พลันความปวดร้าวของซุสก็อันตรธานหายไปราวกับปลิดทิ้ง

ฮาร์ริสัน(J.E. Harrison)ชี้ให้เห็นว่า ฮีเลียดใช้ความพยายามอย่างมากที่จะประนีประนอมความเชื่อต่างๆในสมัยของตนในการเล่าเรื่องของเทวีธินิอย่างมีเหตุผล ซึ่งโฮเมอร์พยายามเลี่ยงไม่ยอมเสี่ยงที่จะกระทำเช่นนั้น โฮเมอร์จึงกล่าวถึงความเชื่อของชาวกรีกเป็นเรื่องราวโดยไม่พยายามผูกโยงให้ประสานกัน ประเด็นที่ฮีเลียดพยายามทำที่เราพอจะเห็นได้ก็คือ 1.ชาวพื้นเมืองเดมับถือธินิเป็นเจ้าแม่ตามคติของมาตาธิปไตย แต่ชาวกรีกสมัยของฮีเลียดถือคติปีตาธิปไตย ฮีเลียดพยายามรักษาเอกลักษณ์ความเป็นนักรบ ความเฉลียวฉลาดและความยิ่งใหญ่ทุกอย่างของสตรีเพศไว้ในในตัวเธอ แต่ขณะเดียวกันเธอต้องอยู่ใต้อำนาจของบุรุษผู้มีอำนาจสูงสุดคือซุส และฮีเลียดก็กระทำสำเร็จโดยยกย่องเธอให้เป็นธิดาโปรดปรานของซุส เป็นธิดาผู้กล้าหาญเด็ดเดี่ยวและฉลาดรอบคอบของซุส 2. ชาวพื้นเมืองเดมับเชื่อว่าเธอเกิด ณ ริมฝั่งน้ำ ไม่มีพ่อแม่ เป็นโสด ฮีเลียดก็จัดการเรื่องนี้ได้อย่างดีเยี่ยม โดยจัดการให้เธอเกิดจากเศียรของซุส ก็หมายความว่าใครจะเชื่อว่าเธอไม่มีบิดามารดาก็ได้ เพราะเธอมิได้เกิดด้วยวิธีธรรมดา และใครจะเชื่อว่าเธอไม่มีมารดาได้ เพราะไม่มีใครชี้ขาดได้ว่าเมเทิสที่ซุสกลืนเข้าไปนั้นคือมารดาของเธอ และซุส

เป็นบิดาของเธอก็ไม่ใช่บิดาตามธรรมชาติ และที่สุคติใครจะเชื่อว่าซุสและเมเทิสเป็นบิดามารดาของเธอก็ย่อมได้ 3. การที่เธอเกิดริมฝั่งน้ำแล้วนางน้ำเลี้ยงดูเธอจนโต ก็เปิดโอกาสให้ใครอยากจะทำอะไรก็ทำได้ และนางน้ำเป็นมารดาของเธอก็ย่อมได้ ทั้งหมดนี้ต้องชมว่าอียิปต์ผูกเรื่องได้อย่างฉลาดมาก สามารถประนีประนอมความเชื่อในสมัยของตนได้เป็นอย่างดี ทั้งยังเปิดโอกาสให้ตีความตามความเชื่ออื่นๆที่ยังมีอยู่อีกและที่จะมีต่อมาได้กว้างขวาง ดังจะยกตัวอย่างดังต่อไปนี้

1. เทวีแห่งการรบเพื่อป้องกันประเทศชาติ ไม่ใช่เพื่อการรุกราน มีความรอบคอบในการตัดสินใจ ไม่บ่มบ่ามมูทะลุ จึงเป็นผู้อุปถัมภ์การวางแผนศึก การเจรจาศึก และการต่อรองเพื่อยุติการรบ แต่ครั้งต้องสู้เพื่อปกป้องความเป็นธรรมก็จะกล้าหาญสู้ เธอได้ชื่อว่าเป็นผู้ปกป้องผู้อ่อนแอที่ไม่ได้รับความเป็นธรรม ให้สามารถเอาชนะฝ่ายอธรรมที่แข็งแกร่งกว่า ชาวเอเธนส์ถือว่าเธอเป็นผู้สอนให้พวกตนรู้จักทำร่มไม้ศึก และทำแตรเป่าปลุกใจและอุปกรณ์การรบอื่นๆ

2. เทวีอุปถัมภ์งานอาชีพต่างๆ หัตถกรรม อุตสาหกรรม และศิลปกรรม ชาวเอเธนส์เชื่อว่าเธอสอนพวกเขาให้รู้จักทอผ้า งานบ้านการเรือนต่างๆ จนได้สมญาว่า เทวีงานสตรี(Ergane) เครื่องปั้นดินเผา เครื่องเงิน เครื่องทอง สมาคมช่างจึงจัดงานฉลองให้เธอทุกปีเรียกว่าเทศกาลช่าง(Chalches) ยังเป็นผู้อุปถัมภ์การบำบัตริศึกษาโรคด้วย

3. เทวีแห่งปรีชาญาณ เทวราชซุสหวังจะกลืนปรีชาญาณไว้ในตน แต่ก็เก็บรักษาไว้ไม่ได้ จำต้องคายออกมาเป็นธิดาคอนโปรด เธอจึงเป็นที่ปรึกษาสำคัญของเทวราชซุส และเป็นเทวีอุปถัมภ์ของนักปราชญ์ทั้งหลาย

4. เทวีแห่งน้ำมันมะกอก เรื่องมีอยู่ว่าเทพสมุทรวโชนาอังกฤมสทิธิ์ในนครรัฐเอเธนส์ เพราะอยู่ชายฝั่งทะเล เทวีธินีไม่ยอม ซุสไม่รู้จะใกล้เคียงอย่างไร กลืนไม่เข้าคายไม่ออก ทั้งสองจึงขอให้สภาโอลิมปัสตัดสิน สภามีมติว่า ให้ทั้ง 2 ฝ่ายหาเสียงกับประชาชน โดยให้แต่ละฝ่ายเสนอของขวัญแก่ประชาชนฝ่ายละ 1 อย่าง ขณะนั้นเป็นรัชสมัยของกษัตริย์ซีครัส(Cecrops) เทพสมุทรวโชนาเสนอ (สามง่าม) อาวุธประจำตำแหน่งแห่งลงดิน มีม้าโผล่ขึ้นมาให้เป็นของขวัญ 1 ตัว ส่วนเทวีธินีเอาดินโอลิฟมาปลูกลงดินและสอนวิธีสกัดน้ำมัน และวิธีใช้ให้ด้วย ชาวนครรัฐเอเธนส์จึงพร้อมใจกันลงมติเป็นเอกฉันท์ขอให้เทวีธินีเป็นอุปถัมภ์ของตนตลอดไป ซึ่งธีราเคอเทิส ตีความว่าขณะที่ชาวกรีกสาขาไอโอเนียนตั้งหลักแหล่งอยู่แล้ว และเป็นพวกนับถือเทวีธินีเป็นเทวีอุปถัมภ์ของเมืองอยู่นั้น มีชาวกรีกสาขาโดเรียนบุกมาทางทะเล หวังจะเข้ายึดครอง แต่ชาวเอเธนส์ก็รวมกำลังกันต่อต้านไว้ได้ โอลิฟเป็นสัญลักษณ์ของอาชีพการเกษตร ส่วนม้าเป็นสัญลักษณ์ของอาชีพเร่ร่อน

5. เทวีแห่งชีวิตบริสุทธิ์พรหมจรรย์ เธอไม่มีคูครองและรักษาความบริสุทธิ์ที่ฝ่ายร่างกายและคุณธรรมฝ่ายจิตใจได้สมบูรณ์แบบตลอดกาล จึงได้รับการยกย่องเป็นตัวอย่างแห่งชีวิตดีมีคุณธรรมและเป็นองค์อุปถัมภ์ของครอบครัวมีสุข

6. สัตว์โปรดปรานของเธอคือนกฮูกตาโต ก็คงจะหมายถึงความเฉลียวฉลาดของเธอเปรียบดังตานกฮูกที่เปิดกว้างดูทุกด้านอย่างรอบคอบก่อนตัดสินใจ พระทัย ไก่โต้งก็คงหมายถึงการเป็นนักสู้ใจเด็ดเมื่อถึงคราวต้องสู้ งูก็คงหมายถึงพลังและอำนาจ เป็นต้น

การศึกษาคุณค่าของเราในที่นี้จะสำรวจเฉพาะในแง่ที่ภาษามีภาวะศักยภาพ (potential) เมื่อใดที่ศักยภาพกลายเป็นภาวะเป็นภาวะกัตตุ (actual) ก็จะเป็นวาทกรรมที่มีรูปแบบพิเศษเหมาะกับแต่ละอาณาจักรของประสบการณ์มนุษย์ ภาษาในฐานะภาษาย่อมถูกสร้างเสริมขึ้นให้มีเอกลักษณ์พิเศษได้ ประเด็นนี้หมายความว่า ถ้าข้าพเจ้าเข้าห้องทดลองฟิสิกส์สิ่งที่ท่านจะคาดหวังจากข้าพเจ้ามิใช่ให้ข้าพเจ้าเล่นเกมๆหนึ่ง แต่ข้าพเจ้าถูกคาดหวังให้พูดประสบการณ์ชนิดพิเศษชนิดหนึ่ง กล่าวคือ ข้าพเจ้าจะต้องใช้ภาษาให้สัมพันธ์กับประสบการณ์ชนิดพิเศษที่ข้าพเจ้ากำลังเผชิญอยู่ในห้องทดลองนั้น ข้าพเจ้าจะรู้จักใช้ภาษาอย่างนั้นได้ก็ต่อเมื่อข้าพเจ้าได้มีประสบการณ์มาบ้างเกี่ยวกับปัญหาและการแก้ปัญหาในวงการนั้น ๆ ในทำนองเดียวกัน ถ้าข้าพเจ้าอ่านบทประพันธ์ข้าพเจ้าก็ถูกคาดหวังว่าจะมีวิสัยทัศน์ทางกวีจากภาษากวีที่ข้าพเจ้าได้อ่าน เป็นความจริงว่าทั้งกวีและนักฟิสิกส์ต่างก็ตั้งประสบการณ์ของตนจากศักยภาพของภาษาร่วมกัน โดยมีกฎไวยการณ์เดียวกัน และอีกหลายอย่างร่วมกัน แต่ก็มีความจริงอีกด้านหนึ่งเช่นกันว่าภาษาเมื่อนำออกใช้ก็มีส่วนที่มนุษย์ผู้ใช้ภาษาสร้างเสริมเข้าไป ทำให้มีเอกลักษณ์ในแต่ละครั้งที่ใช้ ดังนั้นจึงเป็นไปได้ที่จะกล่าวถึงประเภทต่างๆของภาษา เช่น ภาษาวิทยาศาสตร์ ภาษากวี ภาษาสัญลักษณ์ และภาษาปรัมปรา เป็นต้น

ในบทความนี้เราจะสนใจศึกษาเฉพาะภาษาปรัมปราเท่านั้น เมื่อกล่าวถึงปรัชญาภาษาอย่างกว้างๆ มักจะจัดภาษาปรัมปราอยู่ในประเภทกวีนิพนธ์ศาสนาและบางคนก็เพิ่มจิตวิทยาให้ด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ก็มักจะเหมาเอาว่าจะเข้าใจภาษาปรัมปราก็ต้องเชื่อด้วย เมื่อตั้งเงื่อนไขไว้เช่นนี้ก็จะไม่เข้าใจความหมายของกวีนิพนธ์ปรัมปราที่ต้องการศึกษา แต่ในเมื่อภาษาปรัมปราไม่ใช่ภาษาศาสนาและไม่มีใครเชื่อ จึงเหมาเอาง่ายๆว่าเป็นเรื่องไม่มีจริงไร้ความหมาย และไม่อยู่ในระดับความรู้ของคนปัจจุบัน แท้ที่จริงแล้วความเข้าใจเช่นนั้นเป็นความเชื่อที่ผิด มันเป็นระบบสรุปที่ประดิษฐ์ขึ้นใช้โดยนำเอาหลักการที่ใช้ในการค้นหาทฤษฎีในวิชาการด้านอื่นๆ เอามาใช้กับภาษาปรัมปราเพื่อให้เข้าใจได้ในกรอบเดียวกันและเชื่อว่าเหมาะสมแล้ว โดยหารู้ไม่ว่าการกระทำเช่นนั้นเกิดผลร้ายมหาศาล เพราะเป็นการนำเอาภาษาที่ต้องใช้ภาพพจน์ ภาพลักษณ์ การเล่าเรื่อง ฯลฯ มาวางไว้ในระดับต่ำกว่าความเป็นจริงวาทกรรมที่เป็นผลจากการใช้กรอบทฤษฎีนามธรรมที่ได้ขัดเกลามาอย่างดีจนกระชับแน่นสำหรับใช้ในบริบทเฉพาะของตน อย่างไรก็ตาม การแก้ไขความเข้าใจผิดในเรื่องนี้ของชาวตะวันตกเพิ่งจะเริ่มขึ้น แต่ขณะนี้ก็น่าจะเป็นไปได้แล้วที่จะค้นคว้าให้เห็นคุณสมบัติพิเศษของภาษาปรัมปรา อย่างที่ขอมกระทำกันแล้วกับภาษาศาสนาและภาษาวรรณคดี ฯลฯ ปัญหาทางเทคนิคก็คือว่าทำอย่างไรจึงจะสร้างเครื่องมือสำหรับใช้ตีความหมายของภาษาชนิดพิเศษนี้ได้โดยไม่ทำให้สูญเสียคุณค่าอันพึงมี